

## ЗБЕРЕЖЕННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Юлія Шевченко, Світлана Дубяга

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького*

### Анотація:

Великого значення в сучасних умовах створення демократичного суспільства набуває проблема збереження сімейних цінностей. У статті проаналізовано погляди на це питання зарубіжних та вітчизняних науковців. Сімейні цінності розглянуто як основу культури толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами. Само сімейне виховання представлено у форматі двох загальноприйнятих на сьогодні моделей. Акцентовано на тому, що взаємини в сім'ї є структурно цілісними елементами, взаємопов'язаними та взаємообумовленими, а кожен член сім'ї поводить одночасно і як індивід, і як частина сімейної цілісності. Доведено, що для виховання дітей у сім'ї в дусі толерантності батьки мають володіти відповідними знаннями й формувати систему цінностей на основі певних загальних понять. Така якість особистості, як активна толерантність, має формуватися через здатність активно захищати права людини мирним шляхом, висловлювати протест проти всіх форм дискримінації, бути готовим до компромісу, діалогу, співробітництва. Інтерес до проблеми збереження сімейних цінностей як основи культури толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами зумовлений усвідомленням того, що сутність багатьох конфліктів має суб'єктивний характер і їх можна подолати на основі довіри та взаєморозуміння.

### Ключові слова:

сімейні цінності; учні молодшого шкільного віку; родина; особистість молодшого школяра.

### Аннотация:

**Шевченко Юлия, Дубяга Светлана. Сохранение семейных ценностей как основа культуры толерантного отношения к детям с особыми образовательными потребностями.**

Большое значение в современных условиях создания демократического общества приобретает проблема сохранения семейных ценностей. В статье анализируются мнения по этому вопросу зарубежных и отечественных ученых. Семейные ценности рассматриваются как основа культуры толерантного отношения к детям с особыми образовательными потребностями. Само семейное воспитание рассматривается в формате двух моделей, общепринятых и определенных на сегодняшний день. Подчеркнуто, что отношения в семье являются структурно целостными элементами, взаимосвязанными и взаимообусловленными, а каждый член семьи ведет себя одновременно и как индивид, и как часть семейной целостности. Доказано, что для того, чтобы родители в семье воспитывали детей в духе толерантности, необходимо обладать соответствующими знаниями и формировать систему ценностей на основе определенных общих понятий. Такое качество личности, как активная толерантность, должно формироваться через способность активно защищать права человека мирным путем, выражать протест против всех форм дискриминации, быть готовым к компромиссу, диалогу, сотрудничеству. Интерес к проблеме сохранения семейных ценностей как основы культуры толерантного отношения к детям с особыми образовательными потребностями обусловлен осознанием того, что сущность многих конфликтов носит субъективный характер, и они могут быть разрешены на основе доверия и взаимопонимания.

### Ключевые слова:

семейные ценности; учащиеся младшего школьного возраста; семья; личность младшего школьника.

### Resume:

**Shevchenko Yulia, Dubiaha Svitlana. Preservation of family values as the basis of a culture of tolerant attitude towards children with special educational needs.**

The problem of preserving family values is acquiring great importance in the modern conditions of the creation of a democratic society. The article analyzes the opinions on this issue of foreign and domestic scientists. Family values are considered as the basis of a culture of tolerant attitude towards children with special educational needs. Family education itself is considered in the format of two models, generally accepted and defined today. It is emphasized that family relations are structurally integral elements, interconnected and interdependent, and each family member behaves both as an individual and as a part of the family integrity. It has been proved that in order for parents in the family to raise children in the spirit of tolerance, it is necessary to have the appropriate knowledge and form a system of values based on certain general concepts. Such a personality trait as active tolerance should be formed through the ability to actively protect human rights in a peaceful way, protest against all forms of discrimination, and be ready for compromise, dialogue, and cooperation. Interest in the problem of preserving family values as the basis of a culture of tolerant attitude towards children with special educational needs is due to the realization that the essence of many conflicts is subjective, and they can be resolved on the basis of trust and mutual understanding.

### Key words:

family values; students of primary school age; family; personality of the younger student.

Постановка проблеми. Проблема взаємин дітей та батьків є найбільш актуальною як у психолого-педагогічних дослідженнях, так і в педагогіці загалом. На особливу увагу заслуговують питання впливу сімейного виховання, збереження сімейних цінностей, розвитку та формування особистості дитини в період розбудови інклюзивного суспільства. Переосмислення багатьох процесів сучасної початкової школи, зокрема мети та змісту формування в учнів початкової школи толерантного ставлення до дітей із особливими освітніми потребами, пошук форм і методів, які

були б найбільш сприятливими для цього, дає змогу розкрити тенденції процесу збереження сімейних цінностей як основи культури толерантного ставлення до дітей із особливими освітніми потребами. Саме в сім'ї дитина знаходить відповіді на безліч питань, серед яких «Як поводитися в суспільстві?», «Як ставитися до тих, хто має відмінні від неї можливості?» тощо, засвоює цінності, норми, правила поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених проблемам сімейних відносин, дає змогу твердити про значну увагу до них таких авторів, як І. Бех, Л. Гончар, Т. Кравченко,

Л. Маценко, В. Семиченко, М. Сидоркіна та інші. Проблема формування видів сімейних цінностей порушена в роботах Л. Гончар, Л. Канішевської, Т. Кравченко, Б. Крімер, О. Лемещенко, О. Максимович, А. Склірук, Л. Смаліус та інших. Системі ціннісних координат у вихованні майбутнього сім'янина приділено увагу в дослідженні О. Гирилі, основам цінностей сучасної української родини – у роботах М. Клінцової.

У працях Н. Муляр (2009), Т. Яценко (2003) акцентовано на тому, що від традицій життя, що склалися в родині, дотримання правил поведінки, особистого прикладу залежить успішність сімейного виховання.

Автори навчального посібника «Сімейно-побутова культура та домашня економіка» (2004) звертають увагу на питання утримання будинку, ведення домашнього господарства, особливості економії і планування бюджету сім'ї, тобто на формування сімейної культури молодого покоління.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у вивченні проблеми формування сімейних цінностей, а також у виявленні фактів, які свідчать про те, що саме збереження сімейних цінностей є основою культури толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільство завжди диктувало певний спосіб життя, особливі стереотипи поведінки, що в значно більшій мірі можна спостерігати в наш час. З одного боку, ми зважаємо на актуальність питання дружнього, толерантного ставлення до дітей із особливими освітніми потребами, а з іншого, – спостерігаємо певні протиріччя в дитячому середовищі, конфліктність та певну відчуженість, що зумовлені насамперед світоглядними проблемами. Збільшення кількості проблемних сімей, де сімейні цінності витісняються загальними, призводить до соціально-психологічної та педагогічної дезадаптації дітей. Така тенденція вимагає розширення кола послуг для батьків з боку вихователів, психологів та соціальних педагогів для збереження сімейних цінностей як основи культури толерантного ставлення до дітей із особливими освітніми потребами.

З огляду на важливість збереження сімейних цінностей та їх виховних функцій, вважаємо за необхідне звернути увагу на загальноприйнятій й визначені на сьогодні моделі цих цінностей – традиційну та сучасна. Традиційна модель сімейних цінностей сформована доволі давно і має певні усталені обов'язкові умови та правила. Натомість сучасна модель почала формуватися останніми роками й залежить від образу життя людини та поглядів членів певної родини.

До традиційної моделі з давніх-давен належить модель так званого патріархату. Головним у таких стосунках стає чоловік, який відповідає за заробіток, забезпечення комфортного життя для дітей та дружини; за чоловіком завжди останнє слово, його поважають всі члени сім'ї. Усі складні ситуації, що виникають у родині, розв'язує саме чоловік. Жінка в такій родині відповідає за виховання дітей та створює затишну атмосферу в родині, організовує її побут. Самореалізація жінки пов'язана саме з дітьми. Крім того, вона готує, прибирає та облаштовує затишний дім тощо. Така модель пропагує багатодітність, адже діти – це продовження роду й велике щастя для такої родини. У сім'ї змалечку прищеплюють повагу до старших, любов до молодших та інші цінності, що їх проєктують діти на свої сім'ї в майбутньому. У традиційних сім'ях прийнято відповідати за вибір «другої половинки» для своїх дітей. Така традиція здавна має назву «сватання». Діти обов'язково мають отримати благословення від батьків на укладання шлюбу, перш ніж одружитися.

Натомість прогресивна, або сучасна модель значно відрізняється від традиційної. Хоч вона теж будується на засадах любові, довіри та інших базових цінностях, все ж таки має певні відмінності. Така модель склалася в ХХІ столітті, коли суспільство стало іншим, коли жінка отримала певні права й почала виконувати роль не тільки дружини, матері, господині, а й взяла на себе роль «годувальниці». Це змінило погляд на традиційну родину. Жінка бере на себе обов'язки чоловіка, стає основним годувальником. У сучасній сім'ї важлива самодостатність кожного партнера, особливо у фінансовому плані. Сучасні чоловіки почали розділяти домашні обов'язки з жінкою в сім'ї, що особливо яскраво можна спостерігати в європейських країнах.

Серед провідних функцій родини – репродуктивної, виховної, економічної, комунікативної, регулятивної тощо в наш час провідними стають ті, що задовольняють потреби людини в духовній безпеці. Це висуває високі вимоги до сім'ї, яка повинна виконувати функцію первинного соціального контролю, завданням якого є моральне регулювання поведінки членів родини в різних сферах життєдіяльності, регулювання відповідальності та обов'язків усіх членів сім'ї. З цим пов'язана соціально-статусна функція сім'ї, де основним є набуття певного соціального статусу.

На родину покладається велика відповідальність за виховання поваги та толерантного ставлення до інших, зокрема тих, хто має особливі потреби. Саме родина виконує функцію духовного спілкування, спрямовуючи

особистісний розвиток своїх членів, їхнє духовне самозбагачення, та емоційну функцію, забезпечуючи отримання психологічного захисту, емоційної підтримки членів сім'ї. Крім того, родина – це суспільних механізм, що формує і передає цінності з покоління в покоління неоднаково в різних культурах. Культура в певному розумінні – це своєрідний ціннісний світ; її характер і спрямованість свідчать про ціннісні орієнтації її виховної практики.

Труднощі у спілкуванні між учнями початкової школи спостерігаються в закладах середньої освіти, коли в класі з'являється дитина з особливими освітніми потребами. Не всі учні початкової школи мають уявлення про те, як можна спілкуватися з такими учнями, щоб випадково не травмувати їх ще більше. Не кожен учень знає, як подолати бар'єри в спілкуванні. Така ситуація породжує певні проблеми та може призвести до стресів, до негативних результатів у навчанні тощо. Формування толерантного ставлення учнів початкової школи до дітей із особливими освітніми потребами має стратегічний вимір, що має бути системним і для всіх учасників освітнього процесу.

На нашу думку, супровід виховання толерантного ставлення до дитини з особливими освітніми потребами забезпечує розвиток необхідних компетентностей, які сьогодні визнаються ключовими компетентностями ХХІ століття. Ефективність виховної роботи в початковій школі значно залежить від швидкого реагування на подолання організаційних проблем, які слід розв'язувати спільно з психологами, батьками, а саме: складання розвивальної програми, вибір методів і форм виховних занять; підбір груп для занять із учнями початкової школи; визначення темпу й режиму тренінгових вправ тощо.

Додамо, що низка досліджень присвячена вихованню толерантності за допомогою різних засобів, а саме: модульна організація особистісно орієнтованої освіти (І. Бех), медіасередовище (А. Шараф), соціально-культурна діяльність (О. Лютко). Питання організаційно-педагогічних умов навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку розкрито в дослідженнях Л. Будяк, дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів – у роботі Л. Перетяги, а толерантне спілкування як засіб впливу на особистість – у праці А. Ільків.

Ми вважаємо, що пріоритетним завданням є розвиток у майбутнього покоління установки на толерантне ставлення до дітей, які мають особливі освітні потреби, що сприятиме розбудові інклюзивного суспільства. Одним із

важливих напрямів цієї роботи є розв'язання проблеми вивчення не лише ставлення до іншого, а й ставлення до себе, що виявляється в розумінні себе в умовах інклюзивної освіти. Толерантне ставлення є обумовленим процесом, і головна роль у ньому належить особистості, яка має збалансувати межі толерантності, зрозуміти, де вияв турботи, а де – гіперопіки.

У сучасних дослідженнях питання формування толерантного ставлення до іншої людини розглядається в руслі виховної роботи, адже толерантність – означає вихованість. На наше переконання, слід уточнити термінологію та більш уважно вивчити це питання в сучасних довідкових джерелах, дисертаційних роботах і наукових статтях, монографіях тощо. Так, зокрема, як твердить О. Лютко (2014), «толерантність (з лат. *tolerantia* – терпіння) неоднозначно інтерпретується в різних мовах, культурах, цивілізаціях і часто залежить від історичних традицій та досвіду тих чи інших народів» (с. 186). Дослідниця вказує на те, що французькою толерантність означає «повагу до свободи іншого», а китайською – «уміння дозволяти, виявляти великодушність». Арабською мовою «толерантність» – означає терпимість. Ураховуючи спадщину українського народу, в основі якої – «філософія серця», учена акцентує на таких поняттях, як повага, милосердя і співчуття (Лютко, 2014, с. 186).

Звернемо увагу також і на дослідження, у яких йдеться про межі толерантності. Учені вважають, що практика розвитку толерантного ставлення може бути пов'язана з пасивним сприйняттям цінностей, правил і норм іншої людини, а отже, може бути суперечливою в тому разі, якщо вона суперечитиме розвитку ідентичності особистості та спільнот загалом. У багатьох наукових джерелах порушується проблема небезпек щодо впровадження в життя принципу толерантного ставлення до іншої людини, адже суспільство не може не порушувати норми і цінності людей, які є неоднаковими, мають різні погляди на те або інше явище. Як зауважує В. Бистров у роботі «Межі толерантності» (2020), «толерантність виявляється однією з базових цінностей, без якої неможливим є загальносуспільне погодження. Якщо орієнтуватися на буквальный переклад, то слово «толерантність» (від лат. *tolerantia*) передбачає швидке реагування на інші погляди, вірування, переконання, вчинки, які так чи так змушують людей сперечатися. Толерантність передбачає здатність до компромісу, нагляду за ухваленими рішеннями для протилежних позицій...» (Бистров, 2020, с. 25).

Підкреслимо, що найбільш поширеними виявами нетерпимості є зневага людини, глузування з неї, образи та ігнорування,

ворожість, переслідування, дискримінація, погрози та залякування. Для профілактики цих негативних явищ має бути створена система виховання толерантності, яка б урахувала специфіку зростання дитини в сучасній початковій школі. Основними ідеями в цьому контексті, на нашу думку, мають стати такі: визнання кожної особистості унікальним носієм цінностей, надання допомоги в особистісному зростанні, забезпечення культивування психологічного емоційно наповненого позитивного клімату в школі тощо.

На нашу думку, толерантний освітній простір може бути схарактеризований як сукупність специфічних умов для навчання дітей із особливими потребами поряд із усіма молодшими школярами, і в ньому має бути зреалізована творча, паритетна взаємодія, яка взаємозбагачує кожного суб'єкта інклюзивної освіти. Перспективою розвитку толерантного освітнього простору є не механічна інтеграція дітей із особливими потребами в початкові класи, а культивування цінності кожної особистості, яка збагачується й зростає поруч, змінює оточення через якісні контакти і комунікацію, утворює позицію «освіта для всіх» і формується в родині.

Виховання батьками дітей у дусі толерантності, що стало б однією з сімейних цінностей, потребує оволодіння відповідними знаннями. Необхідно формувати у дітей таку систему цінностей, що ґрунтувалася б на таких поняттях, як компроміс, консенсус, терпимість, взаємоприйнятність, співчуття, розуміння, співпереживання, прощення тощо. Батьки повинні навчити дитину способів подолання конфліктних ситуацій, що можуть виникати, показати їй можливості співробітництва під час розв'язання проблем на основі довіри та взаєморозуміння, пояснити дітям, що у світі існує різниця між людьми не тільки в поглядах, а й у зовнішньому вигляді тощо.

Набуття дитиною життєвого досвіду, який би викликав у неї зацікавленість, щоб вона захотіла зрозуміти те, що прагнуть донести до неї батьки, передбачає формування знань про сімейні цінності як основу культури толерантного ставлення. Знання природи стереотипів, подолання упереджень, расизму, дискримінації, уміння аналізувати власні стереотипи та простояти їм, уміння бачити стереотипи, що можуть призвести до некоректних узагальнень, уміння продумувати свої думки та висловлювання, уміння акцентувати на головному у своїх міркуваннях та думках, уміння не вживати емоційно забарвлені слова, що можуть спричинити конфлікт, уміння прийняти думку іншого без негативного ставлення до опонента й знаходити альтернативні шляхи

подолання проблеми – це має стати головним у формуванні цінностей у родині.

Як переконуємось, перед батьками та педагогами постає завдання – сформувати особистість, яка б не лише навчилася толерантної поведінки та прийняла цінності, а й сформувала б «активну толерантність», могла б активно захищати права людей мирним шляхом, висловлювала протест проти будь-яких форм дискримінації, була б готова до конструктивного діалогу, консенсусу тощо.

У педагогіці є принципи виховання, що можуть допомогти батькам у цьому процесі (Літвінова, 2013). Серед них можемо виділити такі:

*Принцип поважного ставлення до особистості.* Важливим у цьому принципі є власний приклад толерантного ставлення до людини з іншим поглядом або виглядом, що може не збігатися з власним. Поважаючи та приймаючи позицію й думку дитини (не обов'язково погоджуючись), за необхідності їх слід корегувати в тій чи тій ситуації, показуючи власний приклад відповідного ставлення.

*Принцип зв'язку виховання толерантності з життям.* Батьки повинні орієнтувати дитину на толерантну взаємодію у спілкуванні її з близькими, друзями, вчителями.

*Принцип опори на позитивне в дитині.* Ця моральна якість вимагає бачити в дитині особистість, здатну до змін, підтримувати позитивні риси особистості, позитивний соціальний досвід, розвинені конструктивні уміння взаємодії, навіть якщо вони ще тільки на першій стадії вияву.

*Принцип соціальної обумовленості процесу виховання толерантності.* Вчитися обговорювати в родині соціальне середовище, яким оточена дитина, привносити в нього ідеї толерантності, пропонувати певні форми, методи та прийоми використання цих ідей.

*Принцип виховання толерантності.* Цей принцип передбачає опору на завуальовані, непрямі методи та форми впливу на дитину в процесі виховання толерантності. Тому, оскільки всі вияви толерантності дитини базуються на власному досвіді та певній манері її поведінки, то вони мають бути засвоєні завдяки зовнішньому впливу, але засвоєні в персональній автономії.

Отже, формування толерантного ставлення має різні аспекти, серед яких найбільш важливими є етичний, педагогічний, психологічний. Досліджуючи формування толерантного ставлення до іншої людини, доречно зважати на складники змісту сімейного виховання, зокрема фізичний, моральний, інтелектуальний, естетичний, трудовий тощо (Мамбетова, 2019). Вони доповнюються патріотичним, економічним, екологічним,

політичним, статевим вихованням. Складність означеного процесу полягає в тому, що сімейні стосунки – це система взаємних вимог і очікувань, і ці вимоги й очікування виявляються орієнтованими на всі напрямки – згори вниз по вікових сходах і знизу догори. Співпраця та спільні переживання радості, горя, надії, мрії згуртовують сім'ю, зміцнюють її основи. Саме на головних сімейних цінностях і будуються єдність, гармонія сімейних взаємин.

Висновки. З огляду на викладене вище, можемо констатувати наявність проблеми збереження сімейних цінностей як основи

культури толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами. Це тісно пов'язано з реаліями виховання сімейних цінностей у кожній родині. Розвитку толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами сприяє методика, що передбачає здобуття знань про спеціальні механізми формування толерантного ставлення до таких дітей, діагностику показників наявного рівня сформованості у молодших школярів толерантного ставлення до дітей, які мають особливі освітні потреби, а також організацію семінарів для батьків із цього питання.

#### Список використаних джерел

- Бех, І. Д. (2008). *Виховання особистості*: підручник. Київ: Либідь. 848 с.
- Быстров, В. Ю. (2020). Границы толерантности. *Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Философия и конфликтология*. Т. 36. Вып. 1. С. 24–34.
- Сімейно-побутова культура та домашня економіка*. (2004). Грищенко, Т. Б., Іщенко, Т. Д., & Мельничук, Т. Ф. (Ред.). Київ: Вища освіта. 479 с.
- Літвінова, О. В. (2013). Проблема збереження сімейних цінностей в умовах трансформаційних змін. *Теоретичні і практичні проблеми психології*, 2 (31), 151–158.
- Лютко, О. (2014). Толерантність як імператив сучасного виховного процесу. *Нова педагогічна думка*, 1, 184–187.
- Мамбетова, А. А. (2019). Проблематика збереження сімейних цінностей як основи культури сучасного суспільства. *Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики*: зб. тез, 31 травня – 1 червня, Київ. О. В. Чуйко (Ред.). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка. 104 с.
- Муляр, Н. (2009). Ціннісні орієнтації української родини у морально-етичному вихованні дитини (друга половина XIX – початок XX століття). *Молодь і ринок*, 9, 119–124.
- Іщенко, Т. О. (2003). *Родинне виховання учнів 5-8 класів у процесі вивчення української літератури*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Ін-т педагогіки АПН України, Київ. 20 с.

#### Відомості про авторів:

**Шевченко Юлія Михайлівна**  
shevchenko\_yuliia@mdpu.org.ua  
Мелітопольський державний педагогічний  
університет імені Богдана Хмельницького  
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,  
Запорізька обл., 72312, Україна

**Дубяга Світлана Миколаївна**  
svetlana\_107@ukr.net  
Мелітопольський державний педагогічний  
університет імені Богдана Хмельницького  
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,  
Запорізька обл., 72312, Україна

doi:

Матеріал надійшов до редакції 25. 10. 2021 р.  
Прийнято до друку 18. 11. 2021 р.

#### References

- Bekh I.D. (2008). *Personality education: a textbook*. Kyiv: Lybid. 848 p. [in Ukrainian].
- Bystrov V. Yu. (2020). Tolerance limits. *Bulletin of St. Petersburg University. Philosophy and conflictology*. V. 36. Issue. 1. P. 24–34. [in Russian].
- Family and household culture and home economy. (2004). Gritsenko T.B., Ishchenko T.D., & Melnychuk T.F. (Ed.). Kyiv: Higher education. 479 p. [in Ukrainian].
- Litvinova O.V. (2013). The problem of preserving family values in the conditions of transformational changes. *Theoretical and practical problems of psychology*, 2 (31), P.151–158. [in Ukrainian].
- Liutko O. (2014). Tolerance as an imperative of the modern educational process. *New Pedagogical Thought*, 1, P.184–187. [in Ukrainian].
- Mambetova A.A. (2019). Problems of preserving family values as the basis of culture of modern society. A child in an anxious environment: developmental and restorative practices: coll. of thesis, May 31 - June 1, Kyiv. Chuiko O.V. (Ed.). Kyiv: Taras Shevchenko National University. 104 p. [in Ukrainian].
- Mular N. (2009). Value orientations of the Ukrainian family in the moral and ethical upbringing of the child (second half of XIX - early XX century). *Youth and the Market*, 9, P.119–124. [in Ukrainian].
- Yatsenko T.O. (2003). Family upbringing of students of 5-8 grades in the process of studying Ukrainian literature. (Author's abstract: Candidate of Pedagogical Sciences). Institute of Pedagogy, Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].

#### Information about the authors:

**Shevchenko Yulia Mykhailivna**  
shevchenko\_yuliia@mdpu.org.ua  
Bohdan Khmelnytsky Melitopol  
State Pedagogical University  
20 Hetmans'ka St., Melitopol,  
Zaporizhzhia region, 72312, Ukraine

**Dubiaha Svitlana Mykolaivna**  
svetlana\_107@ukr.net  
Bohdan Khmelnytsky Melitopol  
State Pedagogical University  
20 Hetmans'ka St., Melitopol,  
Zaporizhzhia region, 72312, Ukraine

doi:

Received at the editorial office 25. 10. 2021.  
Accepted for publishing 18. 11. 2021.